

Prof. dr hab. Andrzej Ochocki Warszawa, 15.04.2013 r.

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

W Warszawie

Recenzja dysertacji doktorskiej ks. mgr Wojciecha Sadłonia

p.t. „Religijny kapitał społeczny. Kościół katolicki a kapitał społeczny w społecznościach lokalnych w Polsce, w świetle badań empirycznych.” WNHS UKSW, Warszawa 2013.

1. Cele, pytania badawcze, podstawy teoretyczne i założenia metodologiczne dysertacji

Autor już w pierwszym zdaniu określa przedmiot swojej dysertacji zapowiadając, że traktuje ona „o religijnie motywowanej naturze więzi społecznych” (s. 5). W nawiązaniu do idei społeczeństwa obywatelskiego i teorii kapitału społecznego precyzuje trzy cele pracy: poznawczy – konceptualizacja pojęcia religijnego kapitału społecznego, metodologiczny – operacjonalizacja pojęcia kapitału społecznego, eksploracyjny – analiza zjawiska kapitału społecznego w Polsce. Następnie stawia trzy pytania badawcze, a mianowicie: w jaki sposób religia przyczynia się do budowania kapitału społecznego, jakie czynniki go kształtują oraz jaki jest jego charakter? (s. 7).

Rozważając genezę pojęcia religijnego kapitału społecznego sięga do ujęć ekonomicznych, politologicznych i psychologicznych kapitału społecznego, aby skupić uwagę na teorii racjonalnego wyboru, teorii konfliktu społecznego i paradygmacie funkcjonalizmu. Podkreśla zarazem, że ujęcia funkcjonalne zjawisk społecznych najlepiej ujmują założenia teorii religijnego kapitału społecznego, ponieważ zakładają one „stabilność, integrację, koordynację funkcjonalną i konsensus” (s. 13). Próbuje określić zakres i treść pojęcia religijnego kapitału społecznego, analizuje definicje kapitału społecznego sformułowane m. in. przez Bourdieu, Coleman, Putnama, Fukuyamę i Lina oraz ukazuje odniesienia tych autorów do znaczenia religii w życiu społecznym. Dokonuje także przeglądu definicji różnych typów kapitału społecznego, n.p.: integracyjny i pomostowy (Putnam), poznawczy i strukturalny (Krishna), etc. oraz jego wielorakich wymiarów wyodrębnianych przez różnych autorów (Glanville i Bienenstock, Woolcock, i inni). Na tej podstawie konkluduje, że operacjonalizacja religijnego kapitału społecznego wymaga: 1/ uwzględnienia jego wielowymiarowości, 2/ przełożenia na określone wskaźniki, 3/ wyróżnienia jego „części” analitycznych, 4/ określenie poziomu analizy (s. 24 i 25).

W tym „gąszczu” różnych ujęć, definicji, typologii i wymiarów kapitału społecznego, proponowanych przez wielu socjologów, Autor dysertacji odnajduje własną ścieżkę badania religijnego kapitału społecznego. Buduje bowiem ewaluacyjny model tego zjawiska, wyodrębniając: zasoby i czynniki, sprzężenie tych elementów ze społecznością lokalną oraz przejawy i efekty religijnego kapitału społecznego (s. 26). Model ten uwzględnia dynamiczny charakter procesu powstawania religijnego kapitału społecznego, jego synergiczność i kompleksowość. Z kolei, wielowymiarowy charakter kapitału społecznego uzasadnia analizę tego zjawiska zarówno na poziomie jednostkowym, jak i zbiorowym. Poziom jednostkowy odnosi się do właściwości ludzi, natomiast poziom zbiorowy – do właściwości całej społeczności. O religijnym charakterze kapitału społecznego – zdaniem Doktoranta – przesądzają religijne źródła zasobów albo czynników, jego przejawy związane z religijnością lub instytucjami kościelnymi.

2. Metody badawcze i źródła informacji

Autor zastosował metodę statystyczną do analizy wyników kilku badań empirycznych, które identyfikowały zjawisko kapitału religijnego i społecznego w różnych jego aspektach. W celu określenia współzależności między wyodrębnionymi wskaźnikami kapitału społecznego a jego atrybutami religijnymi w poszczególnych elementach na poziomie jednostki i zbiorowości, dokonał pomiaru siły tych współzależności za pomocą ogólnego i cząstkowych współczynników korelacji liniowej Pearsona i Spearmana. Z kolei metoda wyodrębniania czynników posłużyła do identyfikacji istotnych statystycznie zmiennych w różnych wymiarach kapitału religijnego i

społecznego. W analizie grupowego wymiaru partycypacji zastosowano względne miary opisu, t.j. wskaźniki participantes i dyferencjacji. Pożytecznym zabiegiem metodologicznym jest także schemat powiązania sieciowego religijnej społeczności lokalnej (s. 101). Pomiary te umożliwiły opis właściwości religijnego kapitału społecznego i stworzyły podstawy do podjęcia próby odpowiedzi na główne pytanie badawcze postawione w dysertacji, tzn. w jaki sposób religia przyczynia się do budowania kapitału społecznego w Polsce.

Źródłami informacji statystycznej są badania zrealizowane przede wszystkim przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC i jego Ośrodek Sondaży Społecznych „Opinia”, Główny Urząd Statystyczny oraz dane zawarte w Diagnostyce Społecznej i Polskim Generalnym Sondażu Społecznym. Autor nie podał jednak terminów przeprowadzenia tych badań, ale są to zapewne badania z pierwszej dekady XXI wieku.

3. Konstrukcja dysertacji, bibliografia, redakcja tekstu

Konstrukcja dysertacji jest przejrzysta dzięki nawiązaniu do ewaluacyjnego modelu religijnego kapitału społecznego. Składa się ona z pięciu rozdziałów, wstępu i zakończenia, aneksu tablic statystycznych (cztery załączniki) i bibliografii. W sumie liczy 284 strony, a w tym: 196 stron tekstu, 72 strony załączników, 16 stron bibliografii.

Poszczególne rozdziały traktują o teoretycznych ujęciach religijnego kapitału społecznego (I), jego przejawach (II), zasobach (III), czynnikach (IV) i efektach (V).

Bibliografia jest bardzo obszerna i ukazuje solidne podstawy erudycyjne autora dysertacji. Na szczególnie pozytywne podkreślenie zasługuje przywołanie licznych publikacji zagranicznych, które dominują w całym wykazie i obejmują wiodący dorobek naukowy w zakresie przedmiotu dysertacji.

Rozprawa napisana jest poprawnym językiem, ale sposób narracji jest zawiły i trudny w lekturze. Z tego powodu ewentualne opublikowanie dzieła – do czego zachęcam – wymaga korekty redakcyjnej. Częste odwoływanie się do tablic w aneksie powinny zastąpić bogatsze zestawienia wartości analizowanych wskaźników w tekście, a opis należy skoncentrować na interpretacji uzyskanych rezultatów numerycznych i istotnych zależnościach badanych zmiennych. Warto też w podsumowaniu każdego rozdziału sformułować bardziej uporządkowane i syntetyzujące wnioski z dokonanej analizy statystycznej w poszczególnych podrozdziałach. Wnioski te byłyby solidną podstawą uogólniających konkluzji zawartych w zakończeniu rozprawy.

3. Niektóre ustalenia wynikające z analizy materiału empirycznego

Analiza przejawów religijnego kapitału społecznego na poziomie jednostkowym i zbiorowym obejmuje cztery jego wymiary: psychologiczny, partycypacyjny, działaniowy i sieciowy. W ramach tych wymiarów poddano analizie 23 wskaźniki. Wydaje się, że z punktu widzenia znaczenia kapitału społecznego dla poprawy jakości funkcjonowania polskiego społeczeństwa, szczególnie istotne są obecnie ustalenia dotyczące: zaufania, poziomu partycypacji, zaangażowania się obywateli na rzecz społeczności lokalnej, rozwoju organizacji wspólnotowych (w tym religijnych) oraz powiązań sieciowych społeczności lokalnej.

I tak, można stwierdzić, że:

- zaufanie Polaków w różnych sferach życia społecznego jest stosunkowo niskie w porównaniu z zachodnimi krajami Europy, a także względnie autonomiczne wobec kontekstu religijnego (s. 42 i 46),
- poziom partycypacji obywateli w różnych organizacjach społecznych jest bardzo niski, zwłaszcza partycypacji aktywnej, chociaż partycypacja w organizacjach religijnych jest relatywnie wyższa (s. 63 i 66),
- ulega zmniejszeniu i tak niskie zaangażowanie się obywateli w działalność na rzecz społeczności lokalnej (w 2009 r. 15,6%, s. 71),
- wzrasta liczba i dyferencjacja wspólnotowych organizacji religijnych, które stanowią istotny

„nośnik” religijnego kapitału społecznego (s. 94), • występuje wyraźny deficyt tzw usieciowienia w religijnych wspólnotach lokalnych, czego przejawem są m. in. rzadkie kontakty księdza z parafianami (tylko ok. 23% osób wskazało na taki kontakt, s. 104).

Analiza religijnych źródeł zasobów kapitału społecznego dowiodła, że w wymiarze jednostkowym podstawowe znaczenie mają postawy i praktyki religijne oraz wartości i normy moralne, a w wymiarze zbiorowym religijność społeczności lokalnej. Z kolei za najważniejsze czynniki generujące religijny kapitał społeczny na poziomie jednostkowym można uznać motywacje i działania prospołeczne, a na poziomie zbiorowym - rady parafialne, liderów wspólnotowych organizacji religijnych, osobiste kontakty mieszkańców społeczności lokalnej.

Efekty rozwoju religijnego kapitału społecznego odnoszą się przede wszystkim do rozwoju osobistego, pozycji na rynku pracy, materialnych warunków życia, zdrowia oraz zachowań autodestrukcyjnych i przestępczości - w wymiarze indywidualnym, a w wymiarze zbiorowym - do porządku społecznego i trwałości struktury społecznej, opiekuńczości społeczności lokalnej i redukcji deprivacji. Uzasadnione jest twierdzenie, że religijny kapitał społeczny szczególnie silnie ogranicza zachowania autodestrukcyjne i rozwija opiekuńczość. Niemniej jednak, wnioskowanie w tej części analizy jest zbyt uproszczone i wymaga bardziej pogłębionej refleksji. Przykładem takiego wniosku jest stwierdzenie na podstawie analizy korelacyjnej, że „religijny kapitał społeczny - w odróżnieniu od niereligijnej formy kapitału - oddziałuje negatywnie na sytuację ekonomiczną jednostek” (s. 186).

Autor formułuje w zakończeniu dysertacji kilka ważnych konstatacji, a mianowicie, że: religijny kapitał społeczny w polskich społecznościach lokalnych ma charakter zamknięty i nie jest komplementarny z innymi formami kapitału społecznego, a „religijna społeczność lokalna, funkcjonująca w oparciu o religijny kapitał społeczny, nie jest częścią wspólnoty obywatelskiej” (s. 195).

W całości, przeprowadzona analiza i wynikające z niej ustalenia ukazują bardzo złożony obraz religijnego kapitału społecznego w Polsce. Skłaniają także do dyskusji na temat znaczenia tego zjawiska dla jakości życia społecznego. Jednym z wątków takiej dyskusji może być próba odpowiedzi na pytanie: jaki mechanizm może wzmocnić proces rozwoju religijnego kapitału społecznego i jego transformowanie w ogólny kapitał społeczny, a tym samym przyczynić się do bardziej dynamicznego rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce? Zakładamy przy tym, że taki proces stanowi przesłankę skuteczniejszego rozwiązywania ważnych kwestii społecznych, n.p. edukacji, kultury, ochrony zdrowia, bezrobocia ubóstwa czy ochrony środowiska naturalnego. Sądzę, że Doktorant przedstawi - w toku obrony tez zawartych w dysertacji - swoje przemyślenia na ten temat, a zarazem uzupełni wnioski z przeprowadzonej analizy, które mogą mieć walor aplikacyjny.

5. Konkluzja

Autor dysertacji doktorskiej wykazał, że źródła i czynniki kapitału religijnego kształtują w pewnym zakresie ogólny kapitał społeczny. Jest to bowiem swoisty proces transformowania kapitału religijnego w społeczny. Okazuje się jednak, że proces ten znajduje się jeszcze w początkowej fazie rozwoju w naszym kraju. Dalsze badania tego zjawiska mogą odpowiedzieć na pytanie: czy religijny kapitał społeczny może w większym stopniu kształtować ogólny kapitał społeczny i przyczyniać się do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Polsce? Walorem recenzowanej dysertacji są także zastosowane rozwiązania metodologiczne badania kapitału społecznego. Są to osiągnięcia świadczące o znaczących już kompetencjach naukowych autora.

W całości przedłożona dysertacja jest wartościowym wkładem do naukowego rozpoznania i opisu religijnego kapitału społecznego oraz spełnia wymogi ustawowe dla prac doktorskich. Tak więc, wnioskuję o dopuszczenie księdza mgr Wojciecha Sadłonia do publicznej obrony przedstawionych tez.

